

**ԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐԸ ԵՎ XIX ԴԱՐԻ
ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՄ
ԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱՎԱՆԴՈՒՄԸ
ՍՐԵՅԱՆ ՄԱՐԻԱՆՆԱ ԵՂԻՇԵԻ**

Արմավիրի մարզ

«Չանֆիդայի Է. Դաշտոյանի անվան միջնակարգ դպրոց» ՊՈԱԿ, ուսուցչուհի

Մ. Ե. Սրեկան. մաթեմատիկայի ուսուցչուհի

Հայ ժողովուրդը իր բազմադարյան գոյության ընթացքում անցել է երկար ու դժվարին պատմական ուղի: Նա շատ անգամ է կանգնել կործանման եզրին, բայց հայ ժողովուրդը երբեք գլուխ չի խոնհարել օտարերկրյա նվաճողների առաջ: Հայկական մշակույթի պատմության հարցերը անբաժանելիորեն կախված են հայ ժողովրդի անցյալի, ներկայի և ապագայի հետ: Ուստի մեծ հետաքրքրություն է առաջանում ուսումնասիրել հայկական դպրոցի և մշակույթի պատմության հետ կապված հարցերը: Նման ուսումնասիրություններ կատարել են բազմաթիվ ճանաչված գիտնականներ: Առկա բազմաթիվ խնդիրների արդյունքում ուսումնասիրությունները կատարվում էին ըստ առարկանների: Հայ ժողովրդի դարավոր մշակութային ժառանգությունը՝ ամբողջությամբ վերցրած, անհրաժեշտ չափով և խորությամբ չի ուսումնասիրվել ու գնահատվել:

Մաթեմատիկական կրթության կազմակերպման մասին պատկերացում կազմելու համար կատարվել են բազմաթիվ ուսումնասիրություններ և այդ թեմայից պաշտպանվել են ատենախոսություններ: VII-XIX դարի առաջին կեսի մաթեմատիկական կրթության մասին ուսումնասիրություններ է կատարել Ա. Մ. Եզանյանը, իսկ XIX դարի երկրորդ կեսերի մաթեմատիկական կրթության մասին ուսումնասիրություններ է կատարել Մ. Ստեփանյանը: Նրանք համապատասխանաբար 1960 և 1973 թվականներին պաշտպանել են ատենախոսություններ:

Ա. Մ. Եզանյան: Մաթեմատիկայի հայերեն դասագրքերը և մաթեմատիկայի դասավանդումը հայոց դպրոցներում VII դարից մինչև XIX դարի երկրորդ կեսը: 1960թ.

Այս աշխատանքի հիմնական նպատակն է եղել.

1. Պատկերացում կազմել V-XIX-րդ դարի առաջին կեսերին հայոց կրթարաններում մաթեմատիկական կրթության կազմակերպման մասին:

2. Իրականացնել մաթեմատիկայի ձեռագիր և տպագիր դասագրքերի մեթոդական կառուցվածքի բնութագրումը:

3. Հայ մանկավարժների յուրօրինակ մեթոդական մտքի ցուցադրումը դպրոցում՝ մաթեմատիկայի դասավանդման գործընթացում [1]:

XIX դարի երկրորդ կեսին հայկական մշակույթը սեփական զարգացման նոր փուլ թևակոխեց: Հայկական մշակույթի զարգացման համար հսկայական առաջադիմական նշանակություն է ունեցել Արևելյան Հայաստանի միավորվելը Ռուսաստանին (1828թ.): Վերակազմավորվեց ազգային կրթության համակարգը, զգալիորեն շատացան դպրոցների և աշակերտների թիվը: Արմատապես բարելավվեց այդ ժամանակվա հայկական դպրոցների մաթեմատիկայի դասավանդումը, մասնավորապես, հայ հեղինակների կողմից կազմվեցին մաթեմատիկայի բնօրինակ դասագրքեր և ուսումնական ձեռնարկներ: Նախահեղափոխական մաթեմատիկայի հայկական դասագրքերի և ուսումնական ձեռնարկների նմուշների որոնումներն իրենցից մեծ դժվարություն էին ներկայացնում: Բանը նրանում է, որ դրանց ճնշող մեծամասնությունը հրատարակված էր Հայաստանի սահմաններից դուրս, հայկական գաղութների կենտրոններում: Մեթոդական տեսակետից առավել տարածված և ուշադրության են արժանի դասագրքերը: Այն առումով են հետաքրքիր, որ հնարավորություն են ընձեռում հետևել մեթոդական գաղափարների զարգացմանը և հայկական դպրոցներում մաթեմատիկայի դասավանդման վիճակին:

Մովսես Ստեփանյան: Մաթեմատիկայի հայերեն դասագրքերը և մաթեմատիկայի դասավանդման հարցերը հայկական դպրոցներում XIX դարի երկրորդ կեսին: 1973թ:

Սույն աշխատանքը նվիրված է XIX դարի երկրորդ կեսի մաթեմատիկայի հայկական դասագրքերի և ուսումնական ձեռնարկների գիտամեթոդական և քննադատական վերլուծությանը, ինչպես նաև այդ ժամանակվա հայկական դպրոցներում մաթեմատիկայի դասավանդման հարցերին: Վերջին տարիներին լուրջ աշխատանքներ ծավալվեցին միջնակարգ մաթեմատիկական կրթության կատարելագործման հարցերում՝ այն ժամանակակից մաթեմատիկական գիտությանը մոտեցնելու ուղղությամբ: Արդեն նախապատրաստվել և հաստատվել են նոր գիտականորեն հիմնավորված ուսումնական պլաններն ու ծրագրերը, որոնք աստիճանաբար ներմուծվում են դպրոց, որոնց հիման վրա կազմվում և կատարելագործվում են համապատասխան դասագրքերն ու ուսումնական ձեռնարկները: Դասագրքերի և ուսումնական ձեռնարկների կազմելու համար այլ գործոնների հետ մեկտեղ, կարևոր նշանակություն ունի անցյալի դպրոցի հարուստ մանկավարժական փորձի ուսումնասիրությունն ու քննադատական օգտագործումը: Մաթեմատիկայի դասագրքերը և ուսումնական ձեռնարկները (քննարկվող ժամանակաշրջանի) առանձնանում են իրենց մեծաքանակությամբ ինչպես թվով, այնպես էլ ըստ բովանդակությամբ: Բնական է, որ ժամանակակից միջնակարգ դպրոցի դասավանդողները և մեթոդիստները կարող են դրանից արժեքավոր նյութեր քաղել ինչպես նոր դասագրքերի և ուսումնական ձեռնարկների մեթոդական կատարելագործման համար, այնպես էլ մաթեմատիկայի արտադասարանային աշխատանքներում օգտագործելու համար: Վերլուծելով մաթեմատիկայի հայերեն դասագրքերը, մենք որոշակի չափով կարող ենք նաև հետևել մաթեմատիկայի դասավանդման բնագավառում մեթոդական մտքի զարգացման պատմության ընդհանուր միտումներին:

Այս աշխատանքի հիմնական նպատակն է եղել.

1. Հետազոտել մաթեմատիկայի հայկական դասագրքերի զարգացման ճանապարհները (թվաբանություն, հանրահաշիվ, երկրաչափություն):

2. Բացահայտել այդ դասագրքերի գիտամեթոդական կառուցվածքների առաջընթացային պահերը՝ մեր ժամանակներում դրանց հնարավոր օգտագործման համար:

3. Տալ այդ ժամանակաշրջանում գործող ծրագրերի և ուսումնական պլանների վերլուծությունը:

4. Ցույց տալ քննարկվող ժամանակաշրջանների առաջադեմ ռուսական մեթոդական մտքի կարևոր ազդեցությունը հայկական մեթոդական մտքի ձևավորման և զարգացման վրա ինչպես դասագրքերի ստեղծման մեջ, այնպես էլ մաթեմատիկայի դասավանդման մեթոդիկայի բնագավառում [5]:

XIX դարի II կեսի առաջխաղացումները, որոնք տեղի են ունեցել հայ ժողովրդի սոցիալ-քաղաքական կյանքում (ինչպես Արևելյան, այնպես էլ Արևմտյան Հայաստանի), ազգային կրթության հարցերին հասարակական բնույթ են տվել: Չնայած ցարական, թուրքական իշխանությունների և տեղական հետադիմության կողմից խոչընդոտներին, զգալիորեն ընդլայնվել է դպրոցական կրթությունը, լարված պայքար ծավալվել դպրոցների դեմոկրատացման համար, առաջացել են ուսումնական հաստատությունների նոր տեսակներ: XIX դարի երկրորդ կեսին բացվեցին մի շարք **դպրոցներ**, այդ թվում նաև Էջմիածնի Հոգևոր Ճեմարանը (1874թ.), Կոստանտանդնուպոլսի Կեդրոնական ուսումնարանը (1876թ.), Վանի Երեմյան վարժարանը (1878թ.), Նոր Նախիջևանի թեմական դպրոցը (1881թ.), Էրզրումի Սանասարյան դպրոցը (1881թ) և այլն: 1850թ.-ից բացվում են նաև աղջիկների դպրոցները: Դպրոցներ հիմնվեցին նաև հայկական արտասահմանյան գաղութներում: [6 էջ143]

Երկրաչափությունը, որպես ուսումնական առարկա, դասավանդվում էր հայկական դպրոցներում սկսած հնագույն ժամանակներից: Մինչ XVIII դարի ավարտն այն դասավանդվում էր Էվկլիդեսի «**Սկզբունքներ**» ձեռագրային թարգմանություններով:

XIX դարի երկրորդ կեսին հայկական մեթոդական միտքը՝ երկրաչափության դասավանդման բնագավառում, գտնվում է նոր որոնումների ուղու վրա: Հայ մեթոդիստները և առաջադեմ ուսուցիչները սկսում են ուսումնասիրել եվրոպական և ռուսական առաջադեմ դպրոցների դասագրքերն ու փորձը: Հայերենով են թարգմանվում այն ժամանակների լավագույն ֆրանսիական, գերմանական և ռուսական դասագրքերը՝ Կարբանտիեի, Մոչնիկի, Լ. Տիլոյի, Ա. Դիստերվեզի և Ա. Դավիդովի: Եվ, վերջապես, ստեղծարար վերամշակելով ինչպես նախկին հայկական դասագրքերը (Մ. Պրոնյան, Ի. Փափազյան, Պ. Մինասյան, Գ. Տերտերյան), այնպես էլ եվրոպական և ռուսական լավագույն դասագրքերը, ինչպես նաև հիմնվելով մաթեմատիկայի բնագավառում գիտական ձեռքբերումների վրա, հայ հեղինակները կազմում են մի քանի **բնօրինակ դասագրքեր**. Ա. Պապիկյան «Երկրաչափության դասընթաց», Վենետիկ, 1858թ., Մ. Սահակյան «Կարճ երկրաչափություն», Վենետիկ 1886թ., Վ. Հազարապետյան «Տեսական և գործնական երկրաչափություն», Կոստանդնուպոլիս, 1887թ.:

Դրանց մեջ մեծ ուշադրություն է հատկացվում ուսումնական նյութի տեղակայման համակարգի մշակման վրա: Դրա հետ կապված, կատարելագործվում է թեորեմների ապացույցների շարադրանքն այն պատճառով, որ այդ ապացույցները մանկավարժորեն ընդունելի լինեն և գիտականորեն արդարացված: Մեծ ուշադրություն է հատկացվում ապացույցների շարադրման արտաքին կողմին, գծագրի օգտագործմանը: Սկսած Մ. Սահակյանի երկրաչափության դասագրքից, գծագրերը տեղադրվում են արդեն հենց տեքստի մեջ:

Բավականին կարճ ձևով տրվում են երկրաչափության գործնական կիրառման օրինակները և բերվում է բազմաթիվ չափողական գործիքների նկարագրերը (չափերիզ, թեքաչափ, անկյունաչափ, մենզուլ, անկյունացույց, մասշտաբային քանոն և այլն): Որոշ դասագրքերում (Ա. Պապիկյան, Մ. Սահակյան, Վ. Հազարապետյան և ուր.) ներմուծվում են պատմականության էլեմենտներ (կենսագրություն, մատենագիտություն, պատմական ակնարկ): Առավել հստակ է դրվում երկրաչափության կառուցվածքում Էվկլիդեսի կանխադրությի նշանակության և տեղի հարցը, ներմուծվում են դրա տարատեսակ համարժեքները:

Նշված դասագրքերում ճշգրտվում է երկրաչափության տերմինաբանությունը (նոր տերմիններ են ներմուծվում), կատարելագործվում են սահմանումները, մշակվում է

դասագրքերի շարադրման լեզուն: Միևնույն ժամանակ, պետք է նշել, որ մինչ 80-ական թվականները երկրաչափության հայկական դասագրքերի ընդհանուր առանձնահատկությունն է համարվում շարադրման լեզվի միատեսակ ոճը, որը հաշվի չի առնում սովորողների տարիքային առանձնահատկությունները, ինչը հիմնական մեթոդական թերությունն է: Սակայն արդեն 80-90-ականներին հեղինակներ են հայտնվում (Մ. Սահակյան, Վ. Հազարապետյան, Ա. Ֆլազաժչան և ուր.), ովքեր ձգտում են փոխել նյութի շարադրման բնույթը սովորողների տարիքային առանձնահատկություններին համապատասխան:

Նշված ժամանակշրջանի երկրաչափության հայկական դասագրքերը դետալային վերլուծության ենթարկելով յուրաքանչյուր թեմայի շարադրումը, հայկական դասագրքերը դասակարգվում և համեմատվում են այդ ժամանակվա լավագույն եվրոպական և ռուսական դասագրքերի հետ: Միաժամանակ, նշվում են դրանց թերությունները և ընդգծվում են հայ հեղինակների այն առաջադեմ գիտամեթոդական նորարարությունները, որոնք չեն կորցրել հետաքրքրությունը նաև մեր օրերում: Մինչև XIX դարի ավարտը հրատարակված հայկական դասագրքերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հայկական դպրոցներում երկրաչափության դասավանդման մեթոդիկայի պատմության մեջ երկու հոսանքներ կային[5]:

Առաջինը կարելի է կոչել ակադեմիական (գուտ տեսական), որը գլխավորում էր Պրոնյանը: Այս հոսանքի յուրահատկությունը կայանում է, այսպես կոչված, Էվկլիդեսի «Սկզբունքների» կատարելագործման մեջ, որը համապատասխանում է այն ժամանակաշրջանի դպրոցի խնդիրներին, ընդ որում, պահպանվել է Էվկլիդեսի պահանջը. «Երկրաչափությունը շարադրել միայն երկրաչափորեն»:

Ձգտելով երկրաչափական նյութը շարադրել գիտական ճշտությամբ, այդ հոսանքի ներկայացուցիչներ՝ Ս. Պրոնյանը, Ա. Չարյանը, Ա. Պապիկյանն իրենց դասագրքերում քիչ ուշադրություն են հատկացնում դիդակտիկ պահանջներին և աշակերտների տարիքային առանձնահատկությունների հետ համընկմանը: Կազմելով իրենց դասագրքերը՝ նրանք սխալ են գնահատում երկրաչափության ուսուցման պրոցեսում ընկալման հոգեբանական առանձնահատկությունները: Նշված դասագրքերը ծավալուն են, դրանց մեջ թույլ է մշակված մաթեմատիկական լեզուն, անհրաժեշտ գծագրերը մեջբերված են ոչ թե ուսումնասիրվող նյութի տեքստի մեջ, այլև դասագրքի հավելվածում:

Երկրորդ հոսանքը, որը տարբերվում էր առաջինից, կարելի է անվանել դիդակտիկական: Այս հոսանքի ներկայացուցիչները, հրաժարվելով Էվկլիդեսի ավանդական պահանջներից, իրենց դասագրքերում առաջին պլան են մղում երկրաչափական նյութի ընտրության հարցերը, նրա բնույթը, գիտական-դիդակտիկ շարադրման պահանջները, միաժամանակ մեծ տեղ հատկացնելով թեորեմների ապացույցների մեթոդների կատարելագործման հարցերին [5 էջ48]:

Եզրակացություններ

Մաթեմատիկայի հայերեն դասագրքերի ընդհանուր, մեթոդական կառուցվածքի և բովանդակության քննարկումը ցույց է տալիս, որ գիտական և մեթոդական առումներով առավել կատարյալ տարբերակների որոնումները հայ հեղինակների կողմից մշտապես կատարվել են: Ուստի նոր դասագրքերի և խնդրագրքերի կազմողները, ինչպես նաև միջնակարգ դպրոցների դասավանդողները կարող են շատ օգտակար հարցեր գտնել հայկական դասագրքերում և խնդրագրքերում ինչպես խնդրային նյութի ընտրման համար՝ դասագրքեր կազմելիս, այնպես էլ արտադասարանային պարապմունքների և դասերի ընթացքում օգտագործելու համար:

Դասագրքերը, որոնք ստեղծվել էին միջնադարյան սխոլաստիկ-կրոնական ուսուցման պահանջներից ելնելով, այլևս չէին կարող բավարարել ծնունդ առնող և աստիճանաբար զարգացող հայկական դպրոցների պահանջները: Հայ հեղինակները, մաթեմատիկայի ուսուցումը կյանքին մոտեցնելու, տեսության և պրակտիկայի կապը լուսաբանելու համար իրենց դասագրքերում լուրջ ուշադրություն էին հատկացնում գործնական խնդիրների լուծման, չափողական և գծագրական գործիքների կիրառման վրա:

19 դարի երկրորդ կեսին մաթեմատիկական հայ առաջադեմ ուսուցիչներն ու մեթոդիստները զբաղվում էին մաթեմատիկայի դասավանդումը կյանքին մոտեցնելու, տեսական նյութի գիտակցված յուրացման և միաժամանակ սովորողների ակտիվությունն ու ինքնուրույնությունն ապահովելու հարցերով, հաղորդվող նոր հմտությունների թույլատրելիության, շարադրման ճշտության և նյութը աշակերտների տարիքային առանձնահատկություններին համապատասխանեցնելու հարցերով:

Հայ հեղինակները ձգտել են հաշվի առնել նաև տարիքային առանձնահատկության համապատասխանության հարցերը: Միջին և տարրական դպրոցների համար հրատարակվել էին գեղեցիկ ձևավորված և պատկերազարդված ուսումնական ձեռնարկներ:

19 դարի երկրորդ կեսի մաթեմատիկայի որոշ հայկական բնօրինակ դասագրքեր արժեքավոր պատմական-մաթեմատիկական նյութ են պարունակում մաթեմատիկական որոշ փաստերի, առաջին հայտնագործողների անունների, ինչպես նաև պատմական խնդիրների տեսքով (Արքիմեդի պսակը, շախմատը, ժառանգություն և այլն): Պատմականության գաղափարն այդ ժամանակաշրջանում ներթափանցում էր դպրոց որպես մեթոդական գաղափար:

Հայկական մաթեմատիկայի դասագրքերը համապատասխան արևմտաեվրոպական և ռուսական դասագրքերի հետ (այն ժամանակաշրջանի) համեմատումը ցույց է տալիս, որ հայ հեղինակներն այդ հեղինակների կույր կրկնօրինակողներ չէին: Լինելով մաթեմատիկայի դասավանդողներ, նրանք ստեղծագործաբար էին կիրառում գիտամեթոդական առաջադեմ գաղափարները և իրենց սեփական մանկավարժական փորձը, և առանձին դեպքերում ձգտում էին իրենց դասագրքերի առանձին հարցեր առավել հաջողված շարադրել՝ գիտական բարձր մեթոդական մակարդակով:

Մեզ համար կարևոր հետաքրքրություն են ներկայացնում անցյալ դարի մաթեմատիկայի հայկական դասագրքերը նաև ձևավորման տեսանկյունից: Որոնք առանձնանում են ոչ միայն իրենց մեծ գիտական և մանկավարժական արժանիքներով: Նյութը գուխների, բաժինների, պարագրաֆների բաժանելը այն մատչելի է դարձնում աշակերտների յուրացումը, իսկ շարադրվող նյութում տարբեր տառանմուշների կիրառումը՝ առավել հիշվող: Եվ վերջապես, այդ դասագրքերը կազմված են սեղմ:

Գրականության ցանկ

1. **Եզանյան Ա. Մ.**, Մաթեմատիկայի հայերեն դասագրքերը և մաթեմատիկայի դասավանդումը հայոց դպրոցներում VII դարից մինչև XIX դարի II կես: Երևան, 1960թ., 21 էջ:
2. **Ոսկանյան Ճ.**, Ուրվագծեր Արևմտահայ դպրոցի և մանկավարժական մտքի պատմության (1850-1920թթ.): Երևան, 2009թ., 509 էջ:
3. **Պետրոսյան Գ. Բ.**, Մաթեմատիկական Հայաստանում հին և միջին դարերում: Երևան, 1959թ., 438 էջ:
4. **Սանթրոսյան Մ. Հ.**, Արևելահայ դպրոցը 19-րդ դարի 1-ին կեսին: Երևան, 1964թ., 445 էջ:

5. *Ստեփանյան Մ. Մ.*, Մաթեմատիկայի հայերեն դասագրքերը և դասավանդման հարցերը հայկական դպրոցներում XIX դարի II կեսին: Երևան, 1973թ., 56 էջ:

ԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐԸ ԵՎ XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՄ ԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱՎԱՆԴՄԱՆ Մարիաննա Եղիշեի Սրեյան

Անփոփում: Աշխատանքում դիտարկվում է 19-րդ դարի երկրորդ կեսին երկրաչափության հայերեն դասագրքերի ստեղծման հարցը: Ցույց է տրվում այն ուսումնասիրությունները, որոնք կատարվել են հայ մասնագետների կողմից դասագրքերը կազմելիս: Ներկայացվում են դասագրքերի կազմված հիմքում դրված մեթոդները, այն նորամուծությունները, որոնք հենց այս շրջանում են կատարվել, շեշտը դնելով գծագրերի կիրառման վրա:

Ներկայացվում է հայկական դպրոցներում երկրաչափության դասավանդման մեթոդիկայի պատմության երկու հոսանքները, որոնք մինչև XIX դարի ավարտը հրատարակված հայկական դասագրքերում նկատվում էին:

Ցույց է տրվում, թե ինչպես են հայ մեթոդիստները և առաջադեմ ուսուցիչները ուսումնասիրել եվրոպական և ռուսական առաջադեմ դպրոցների դասագրքերն ու փորձը: Հայերենով են թարգմանել այն ժամանակների լավագույն ֆրանսիական, գերմանական և ռուսական դասագրքերը: Եվ, վերջապես, ստեղծարար վերամշակելով ինչպես նախկին հայկական դասագրքերը այնպես էլ եվրոպական և ռուսական լավագույն դասագրքերը, ինչպես նաև հիմնվելով մաթեմատիկայի բնագավառում գիտական ձեռքբերումների վրա, հայ հեղինակները կազմել են մի քանի բնօրինակ դասագրքեր:

Բանալի բառեր: Երկրաչափության հայերեն դասագրքեր, տասնիններորդ դարի երկրորդ կես, միջին և տարրական դասարաններ:

ARMENIAN GEOGRAPHY TEXTBOOKS AND THE TEACHING OF GEOGRAPHY IN ARMENIAN SCHOOLS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Marianna Yeghishe Sreyan

Summary. This paper examines the creation of Armenian geometry textbooks in the second half of the 19th century. Research conducted by Armenian specialists in compiling these textbooks is presented. The methods underlying their compilation and the innovations introduced during this period are presented, with an emphasis on the use of illustrations.

Two trends in the history of geometry teaching methods in Armenian schools, observed in Armenian textbooks published until the end of the 19th century, are presented.

It shows how Armenian methodologists and progressive teachers studied the textbooks and practices of progressive European and Russian schools. They translated the best French, German, and Russian textbooks of the time into Armenian. Finally, by creatively reworking both previous Armenian textbooks and the best European and Russian textbooks, and drawing on scientific advances in mathematics, Armenian authors have compiled several original textbooks.

Key words: Armenian geometry textbooks, second half of the 19th century, middle and elementary grades.

АРМЯНСКИЕ УЧЕБНИКИ ГЕОГРАФИИ И ПРЕПОДАВАНИЕ ГЕОГРАФИИ В АРМЯНСКИХ ШКОЛАХ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Марианна Егишейовна Среян

Резюме. В работе рассматривается вопрос создания армянских учебников геометрии во второй половине XIX века. Показаны исследования, проведенные армянскими специалистами при составлении учебников. Представлены методы, лежащие в основе составления учебников, нововведения, внесенные в этот период, с акцентом на использование рисунков. Представлены два течения в истории методики преподавания геометрии в армянских школах, которые наблюдались в армянских учебниках, издававшихся до конца XIX века. Показано, как армянские методисты и прогрессивные учителя изучали учебники и опыт европейских и российских прогрессивных школ. Они переводили на армянский язык лучшие французские, немецкие и русские учебники того времени. И, наконец, творчески переработав как предыдущие армянские учебники, так и лучшие европейские и российские учебники, а также опираясь на научные достижения в области математики, армянские авторы составили несколько оригинальных учебников.

Ключевые слова: армянские учебники геометрии, вторая половина XIX века, средние и начальные классы.

Ներկայացված է խմբագրություն 18.03.2026

Գրախոսվել է 11.04.2026

Ուղարկվել է կայք 15.03.2026